

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Horizons in Biblical Theology, τόμ. 45, τεύχ. 2 (2023)

Τὸ δεύτερο τεύχος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης, ποὺ ἀφορᾷ τὴ Βιβλικὴ Θεολογία, ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τοῦ Jerry Hwang μὲ θέμα: “‘The King Whom Yahweh Your God Chooses’: Deuteronomic Kingship in a World of Sacral Kingship” [σσ. 169-191]. Ὁ σ. ἐξετάζει τὴν ἰδέα τῆς βασιλείας, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται στὸ βιβλίον τοῦ Δευτερονομίου. Οἱ εἰδικοί τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τείνουν πρὸς τὴν ἀπόρριψη τοῦ λεγομένου «βασιλικοῦ νόμου», ποὺ περιέχεται στὸ Δευτερονόμιο (κεφ. 17, 14-20), ὡς ἐνὸς οὐτοπικοῦ κατασκευάσματος ποὺ οὐδέποτε ὑπῆρξε ρεαλιστικὸ ἢ ἀκόμη καὶ ἱστορικόν. Ὡστόσο, πίσω ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀπόψεις κρύβονται ὀρισμένες ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὸ τί εἶναι πολιτισμικὰ εὐλόγο σὲ ἕναν κόσμον, στὸν ὁποῖο κυριαρχεῖ ἡ ἱερά βασιλεία. Δεδομένου ὅτι ἡ βασιλεία εἶναι ἡ πρὸ συνηθισμένη μορφή διακυβέρνησης στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, οἱ γενικεύσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορικότητα τῆς Δευτερονομικῆς βασιλείας ἀπαιτοῦν μία διαπολιτισμικὴ ἀνάλυση τῆς θεοπολιτικῆς, τοῦ θείου δηλαδὴ δικαιώματος τῶν βασιλέων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπακόλουθου διαχωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν. Ἡ παρούσα μελέτη τοποθετεῖ τὴ Δευτερονομικὴ βασιλεία στὸ εὐρύτερον πλαίσιο τῆς ἱερατικῆς βασιλείας τόσο στὴν Ἀσία ὅσο καὶ τὴν Ἀφρική, τὴν Εὐρώπη, ἀκόμη καὶ τὴν Ἀμερική. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν προοπτικὴν ἀναδεικνύεται μία ψευδὴς διχοτόμηση στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀνάμεσα στὸν διακριτὸ καὶ τὸν ρεαλιστικὸ χαρακτήρα τῆς ἱερᾶς βασιλείας στὸ Ἰσραήλ. Ὁ σ. καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ σκεπτικισμὸς ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἱστορικότητα τοῦ «βασιλικοῦ νόμου» ὀφείλεται ἐν πολλοῖς σὲ ἕνα εὐρω-κεντρικὸν πλαίσιο ἀναφορᾶς τῆς μέχρι τώρα βιβλικῆς ἔρευνας, τὸ ὁποῖο ἐπίσης τυγχάνει ἐπικριτικῶν ἀπέναντι στὴν ἀπόλυτη μοναρχία δυτικοῦ τύπου.

Στὸν χῶρον τῆς ἐρμηνείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παραμένει καὶ ἡ μελέτη τοῦ Daniel Nascimento μὲ τίτλον: “Do Moses and Aaron Sin at the Waters of Meribah?” [σσ. 192-213]. Τὸ βιβλικὸ ἀφήγημα τῆς θαυματουργικῆς ἀνάβλυσσης ὕδατος μὲσω τοῦ χτυπήματος ἐνὸς βράχου ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἀαρών, ὅπως περιγράφεται ἀρχικὰ στὸ Ἐξ. 17, 1-7 καὶ σὲ ἐπεξεργασμένη μορφή στὸ Ἀριθμ. 20, 1-13, ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς ἐν λόγω μελέτης. Σύμφωνα μὲ τὶς βιβλικὰς αὐτὲς διηγήσεις, οἱ δύο ἡγετικὲς προσωπικότητες τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ κατὰ τὴν πορεία του στὴν ἔρημον, παρὰ τὴ θαυματουργικὴ καὶ εὐεργετικὴ αὐτὴ ἐνέργεια, θὰ γίνοντο ἀποδέκτες βαρειῶν κυρώσεων καὶ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ ὀλοκληρώσουν τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ἰσραήλ εἰς τὴν γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς τιμωρίας παραμένουν ἀσαφεῖς στὸ βιβλικὸν κείμενον καὶ πολλοὶ ἐρμηνευτὲς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἔχουν ἐπιχειρήσει νὰ δώσουν διαφορετικὰς ἐξηγήσεις. Ὁ σ., μὲσω μιᾶς προσεκτικῆς ἀνάγνωσης τοῦ βιβλικοῦ κειμένου καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἀσυμφωνιῶν ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκτέλεσής τους ἀπὸ τοὺς ἡγέτες, ὑποστηρίζει ὅτι μπορεῖ

νά βρεθεί μιὰ πιὸ ὀλιστική λύση σὲ αὐτὸ τὸ δύσκολο πρόβλημα. Ἔτσι, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι γιὰ τὴν ἀναζήτηση μιᾶς συγκεκριμένης ἐνέργειας ἢ χειρονομίας πρέπει ἡ συνολικὴ στάση τοῦ Μωυσῆ καὶ τοῦ Ἀαρὼν νὰ θεωρηθεῖ καθοριστικὴ γιὰ τὴν μετέπειτα τιμωρία.

Στὶς Καινοδιαθηκικὲς σπουδὲς μᾶς μεταφέρει ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτη, ποὺ ἀνήκει στὸν Michael Glowasky καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Typology and Characterization: Reading Portraits of Identity in *Mk. 1:35 and 6:46*” [σσ. 214-235]. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ταυτότητας τοῦ Ἰησοῦ ὡς Μεσσία θεωρεῖται συχνὰ στὴν ἔρευνα ὡς ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς βιβλικῆς ἀφήγησης τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου (1, 14-8, 30). Ὡστόσο, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ἀφηγηματικῆς συνέχειας, δὲν εἶναι πάντοτε σαφὲς πῶς καθεμία ἀπὸ τὶς μικροαφηγήσεις ἐντὸς τῆς εὐρύτερης ἀφηγηματικῆς ἐνότητας ὑποστηρίζει αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Ἰδιαιτέρως αἰνιγματικὲς ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι οἱ δύο περιπτώσεις ὅπου ὁ συγγραφέας περιγράφει ἐν συντομίᾳ τὸν Ἰησοῦ νὰ ἀπομακρύνεται γιὰ νὰ προσευχηθεῖ ἰδιαιτέρως (1, 35 καὶ 6, 46). Ἄν καὶ οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι ἔχουν συχνὰ ἀγνοηθεῖ ἀπὸ τοὺς μελετητὲς ὅταν ἐξετάζουν τὸν ἀφηγηματικὸ σκοπὸ τοῦ Μάρκου, ὁ σ. θεωρεῖ αὐτὲς τὶς δύο μικροαφηγήσεις ὡς σημαντικὲς περιπτώσεις ἐμμέσου μεσσιανικοῦ προσδιορισμοῦ, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀναπτύσσουν πτυχὲς ἀφηγηματικῆς τυπολογίας προκειμένου νὰ χαρακτηρίσουν τὸν Ἰησοῦ ὡς βασικὴ μορφή στὸ πλαίσιο τῆς προφητικῆς παραδόσεως τοῦ Ἰσραήλ.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη μὲ θέμα: “You Shall Not Marry a Canaanite! Endogamy (Canaanite), Exogamy and Theology in *Genesis 12-50*” [σσ. 236-256] ἀπὸ τὸν William Ford, ποὺ καταπιάνεται μὲ τὸ θέμα τῆς ἐνδογαμίας στὶς πατριαρχικὲς διηγήσεις τῆς *Γενέσεως*. Εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι στὶς βιβλικὲς διηγήσεις, ποὺ ἀφοροῦν τὰ πρόσωπα τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ (*Γεν. 12-50*), οἱ ἀναφορὲς στὴν ἀλληλεπίδρασή τους μὲ τοὺς Χαναναίους εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς περισσότερο θετικὲς σὲ σχέση μὲ μεταγενέστερα βιβλικὰ κείμενα. Ἐξαίρεση ὡστόσο φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ ἡ ἀπαγόρευση τοῦ γάμου. Ὁ σ. ἐξετάζει τὰ σχετικὰ χωρία τῆς *Γενέσεως* (κεφ. 24, 26, 34-28, 9, 34 καὶ κυρίως 38) ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν πατριαρχικῶν ὑποσχέσεων, ποὺ ἀποτελοῦν ἐξ ἄλλου καὶ τὸ κεντρικὸ θέμα τῶν πατριαρχικῶν ἀφηγήσεων. Ἐνῶ λοιπὸν τὰ χωρία φαίνεται νὰ ἀποθαρρύνουν τὴν ἐξωγαμία, τὸ ζήτημα φαίνεται νὰ εἶναι πιὸ σύνθετο ἀπὸ μία ἀπλὴ ἀπαγόρευση. Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τῆς Θάμαρ (*Γεν. 38*), παρ’ ὅτι ἡ ἴδια Χαναναία συνιστᾷ τὸ κεντρικὸ πρόσωπο τῆς ἀφήγησης καὶ καθίσταται πρόγονος τόσο τοῦ Δαβὶδ ὅσο καὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀποτελώντας σημαντικὸ μέρος τῆς ἐκπλήρωσης τῶν ὑποσχέσεων. Μέσω μιᾶς σύντομης σύγκρισης μὲ τὶς ἀφηγήσεις ποὺ ἀφοροῦν τὴν κατάκτηση τῆς Χανάν, ὁ σ. καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ εἰδικὸ βᾶρος δὲν εὑρίσκεται στὴν ἐθνικότητα ἀλλὰ στὴ στάση κάποιου ἀπέναντι στὸν Γιαχβέ.

Τὸ τεῦχος ὁλοκληρώνεται μὲ τὶς καθιερωμένους βιβλιοκρισίεις μονογραφικῶν ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν βιβλικῶν σπουδῶν [σσ. 257-270].

Ephemerides Theologicae Lovanienses, τόμ. 99, τεύχ. 3 (2023)

Τὸ τρίτο τεύχος γιὰ τὸ τρέχον ἔτος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τῶν Καθηγητῶν Θεολογίας καὶ Κανονικοῦ Δικαίου τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Leuven καὶ τῆς Louvain-la-Neuve ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τοῦ Stephan Witetschek μὲ θέμα: „Bilder entschlüsseln?: Einige Überlegungen zur zeitgeschichtlichen Auslegung der Johannesapokalypse” [σσ. 411-443]. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐπιστημονικὸ δοκίμιο ποὺ ἐπικεντρώνεται στὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου. Τὰ τελευταῖα 20-30 χρόνια, ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου ἐστιάζει σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴ συσχέτιση τῶν λογοτεχνικῶν ἀπεικονίσεων τοῦ βιβλικοῦ κειμένου μὲ γεγονότα, δομές, τελετουργίες καὶ κείμενα ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τῆς ἀντίστοιχης χρονικῆς περιόδου. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ὁ σ. ἐπιχειρεῖ μίαν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ κειμένου μὲ τὰ ἀκόλουθα μεθοδολογικὰ κριτήρια: α) ἡ ποιικιλία τοῦ δευτερεύοντος πηγαιῖο ὑλικοῦ πρέπει νὰ ἀξιοποιεῖται μὲ σύνεση καὶ μὲ αὐστηρὴ προσήλωση στὴν ἀρχὴ τῆς συνάφειας· β) οἱ λογοτεχνικὲς ἀπεικονίσεις τοῦ βιβλικοῦ κειμένου πρέπει νὰ γίνονται πρῶτιστα ἀντιληπτές ὡς τέτοιες καὶ κατὰ συνέπεια ὡς αὐτόνομοι φορεῖς νοήματος καὶ ὄχι ἀπλῶς ὡς ἀλληγορικὲς ἀπεικονίσεις ἄλλων πραγμάτων καὶ γ) ἡ προσπάθεια ἀνάγνωσης τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως ὡς ἑνὸς κωδικοποιημένου κειμένου ποὺ ἀπαιτεῖ ἀποκρυπτογράφηση ἀποτελεῖ ἀναχρονισμό.

Ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτη ἀνήκει στὴ Laura Mariotti καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Not Competing but Constructing Together”: The Use and Adaptation of Basil of Caesarea for Teaching and Writing: The Cases of Cyril of Scythopolis and Theodore of Petra” [σσ. 445-462]. Πρόκειται γιὰ μίαν ἐργασία ποὺ καταπιάνεται μὲ τὴ δυναμικὴ ὑποδοχὴ τῶν κειμένων τοῦ Βασιλείου Καισαρείας ἀπὸ τὸ μοναστικὸ περιβάλλον τῆς Παλαιστίνης τοῦ βου αἰ. Ἡ σ. ἐπικεντρώνεται σὲ μίαν συγχροτημένη καὶ καινοτόμο ἔννοια τῆς συγγραφῆς κειμένων, ὅπως ἀναδεικνύεται στοὺς Βίους τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Πέτρας. Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Θεόδωρος ἀντιλαμβάνονται τὰ κείμενα τοῦ Βασιλείου ὄχι ἀπλῶς ὡς μιὰ ἀρχαία καὶ ἔγκυρη πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία μποροῦν νὰ ἀντλοῦν παραθέματα, ἀλλὰ περισσότερο ὡς πρῶτη ὕλη, τὴν ὁποία μποροῦν μέσα ἀπὸ τὴν προσαρμογὴ νὰ τὴν ἀναδιαμορφώσουν ἐλεύθερα σὲ νέες ἀφηγήσεις καὶ διδασκαλίες. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ ἀπλὴ χρῆση παραθεμάτων καὶ ἡ υἱοθέτηση συγκεκριμένης ὁρολογίας δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ ἀποτυπώσουν τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ νέου συγγραφῆ μὲ τὸ παλαιὸ κείμενο. Πρόκειται ἐπὶ τῆς οὐσίας γιὰ μίαν δυναμικὴ συνεργασία, ποὺ ἐν τέλει ὁδηγεῖ σὲ ἕνα κείμενο. Ἡ ἐν λόγω μελέτη ἐπιβεβαιώνει τὸν βαθμὸ κυκλοφορίας τῶν ἔργων τοῦ Βασιλείου στὴν Παλαιστίνη τοῦ βου αἰ. καὶ ἐπιπλέον ρίχνει νέον φῶς στὴ μοναστικὴν πρακτικὴν ἀνάγνωση καὶ υἱοθέτηση παλαιότερων κειμένων τῆς μοναστικῆς πνευματικότητος.

Ἀπὸ τὴ μοναστικὴ γραμματεία τοῦ βου αἰ. στὴ βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου μᾶς μεταφέρει ὁ Juraj Fenik μὲ τὴ μελέτη του μὲ θέμα: “The Faith(fulness) of Christ in *Romans*?: Some Remarks” [σσ. 463-485]. Ὁ σ. μελετᾷ τὴ φράση «πίστις Χριστοῦ», ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται στὰ ἐδάφ. 3, 22 καὶ

3, 25 τῆς *Πρὸς Ρωμαίους* ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου μέσα στὰ εὐρύτερα λογοτεχνικά συμφραζόμενα τῆς παύλειας θεολογίας. Βασικὸ μέλημα τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἀποδυνάμωση τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν κατανόηση τῆς φράσεως «πίστις Χριστοῦ» ὡς μιὰ γενικὴ ὑποκειμενικὴ. Ὁ Παῦλος δὲν φαίνεται νὰ συνδέει τὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, ὅπως περιγράφεται σὲ αὐτὴν τὴν ἐπιστολή, μὲ τὴν ἐσωτερικὴ του διάθεση, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μέσῳ τῆς πίστεως ἢ τῆς πιστότητάς του. Συμπερασματικά, ὁ σ. καταλήγει ὅτι τὰ συμφραζόμενα τῆς *Πρὸς Ρωμαίους* ἐπιστολῆς δὲν εὐνοοῦν τὴν ἐρμηνεία τῆς φράσης «πίστις Χριστοῦ» ὡς πίστεως ἢ πιστότητας ποὺ ἀσκήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό.

Ἡ τελευταία κατὰ σειράν μελέτη ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Iddo Menashe Dickmann καὶ ἔχει τίτλο: “Tractate Shabbat and the Phenomenology of Play” [σσ. 487-516]. Ὁ σ. διερευνᾷ τὸ ἀφήγημα σχετικὰ μὲ τὴν Hotzaah, τὴν ἀπαγόρευση δηλαδὴ τῆς μεταφορᾶς ἀντικειμένων μεταξὺ ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων χώρων τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, ἀξιοποιώντας τόσο τὴ φαινομενολογία τοῦ παιχνιδιοῦ (play) τοῦ Gadamer ὅσο καὶ τὴν ἀλληλένδετη φαινομενολογία τοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ Heidegger. Ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ εἶναι μοναδική, γιὰ τὸν λόγο ὅτι συνάγεται ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ μάννα στὸ βιβλίο τῆς *Ἐξόδου*, ὅπου τὸ Σάββατο συνίσταται σὲ χωροχρονικὸ διαχωρισμὸ καὶ ὄχι σὲ παύση τῆς ἐργασίας. Ὁ σ. ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπαναπροσδιορίσει αὐτὸν τὸν διαχωρισμὸ μὲ ὄρους παιχνιδιοῦ, ὡς «ἓναν κλειστὸ κόσμο χωρὶς μετάβαση στὸν κόσμο τῶν στόχων» (Gadamer), ἐπομένως ἓναν μικρόκοσμο ποὺ δὲν ὑπηρετεῖ κανένα κανονιστικὸ σκοπὸ. Ὡστόσο, αὐτὸ τὸ καθεστῶς, σύμφωνα μὲ τὸν Gadamer (μὲ παραλληλισμὸ στὸν Heidegger), συνεπάγεται μιὰ ἀρχὴ τῆς «ταλάντωσης», σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν ὁ μικροκόσμος, ποὺ ἐπῆλθε μὲ τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ μακροκόσμου, ὑπάρχει παραδόξως σὲ μιὰ διαρκῆ ἐναλλαγὴ μὲ τὸν τελευταῖο. Μέσῳ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ διαχωρισμοῦ καὶ τῆς ταλάντωσης ἐρμηνεύεται ἐν τέλει ἡ συνολικὴ ἰδέα καὶ δομὴ τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου καὶ ἡ πρόσληψη στὴ μεταγενέστερη χασιδικὴ γραμματεία.

Τὸ τεῦχος ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν καθιερωμένη στήλη τῶν βιβλιοκρισιῶν [σσ. 517-566].

Questions Liturgiques, τόμ. 103, τεύχ. 1-2 (2023)

Τὰ δύο πρῶτα τεύχη τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τοῦ Λειτουργικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Καθολικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Leuven ἀνοίγουν μὲ τὸ σύντομο εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ ἐπιμελητῆ Bogusław Migut [σσ. 3-6], στὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ θεματικὴ στὴν ὁποία θὰ κινηθοῦν τὰ περιεχόμενα τῶν δύο τευχῶν, ποὺ εἶναι ἡ Εὐχαριστιακὴ θεολογία.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Andrzej Megger ὑπὸ τὸν τίτλο: “The Roman Missal of Paul VI. Third Edition in the Perspective of a Post-Conciliar Hermeneutic of Continuity” [σσ. 7-27]. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐργασία ποὺ ἐστιάζει στὴ συνέχεια τῆς λειτουργικῆς μεταρρύθμισης ποὺ εἰσήγαγε στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἡ Β΄ Βατικανὴ Συνόδος, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὴν τρίτη ἔκδοση τοῦ *Ρωμαϊκοῦ*

Ἱερατικοῦ (*Missale Romanum*) τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Στ', πού εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὸ 2002. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ λειτουργικὴ μεταρρύθμιση τῆς Β' Βατικανῆς εἶχε στόχο τὴ διαρκῆ ἐμβάθυνση τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ἐκ μέρους τοῦ πιστοῦ, ὁ ὁποῖος μέσῳ τῆς λατρευτικῆς πράξεως δύναται νὰ συμμετέχει στὸ μυστήριο τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πιὸ ὁρατὴ ἐκφραση τῆς λειτουργικῆς αὐτῆς ἀνανέωσης ὑπῆρξε ἡ ἐκδοσιὶ τῶν νέων λειτουργικῶν βιβλίων, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ *Ρωμαϊκοῦ Ἱερατικοῦ*, πού ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ (*editio typica*) ἀπὸ τὸν πάπα Παῦλο τὸν Στ' τὸ 1970. Ὁ σ., μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων τοῦ βιβλίου, καταδεικνύει τὴ συνέχεια τοῦ πνεύματος τῆς λειτουργικῆς ἀνανέωσης, ὅπως αὐτὸ ἐκφράσθηκε ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Παύλου τοῦ Στ'. Ἡ τελευταία ἐκδοσιὶ τοῦ 2002 παρουσιάζει τροποποιήσεις τόσο ὡς πρὸς τὴ μορφή ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο. Οἱ ἀλλαγές ὡστόσο εἶναι μυσταγωγικοῦ, ποιμαντικοῦ καὶ μορφολογικοῦ χαρακτήρος, στοχεύοντας σὲ μία πιὸ ἐνεργή, συνειδητὴ, εὐλαβικὴ καὶ γόνιμη συμμετοχὴ τῶν πιστῶν στὴ θεία Εὐχαριστία.

Στὸ ἴδιο κλίμα κινεῖται καὶ ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτη ἀπὸ τὸν Joris Geldhof μὲ θέμα: “Imagining Salvation in the *Ordo Missae*” [σ. 28-40]. Ὁ σ. μελετᾷ τὴν προέλευση τῆς φράσεως «τὸ ἔργον τῆς λυτρώσεώς μας» (*opus nostrae redemptionis*), πού ἐμφανίζεται ἐμφατικὰ στὴ δευτέρη παράγραφο τοῦ καταστατικοῦ κειμένου τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου *Sacrosanctum Concilium*. Πρόκειται ἐπὶ τῆς οὐσίας γιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ εὐχὴ τοῦ *Ρωμαϊκοῦ Ἱερατικοῦ*, ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρὰ τῆς προέρχεται ἀπὸ τὸ *Εὐχαλόγιον τῆς Βερόνα* (*Sacramentarium Veronense*). Ἡ παρουσίαι τῆς φράσεως αὐτῆς καταδεικνύει τὴ στενὴ σχέση λειτουργικῆς πράξεως καὶ σωτηριολογικῆς ἀντιλήψεως. Τὸ ἐρώτημα ὡστόσο πού ἀναφέρεται σχετίζεται μὲ τὸν βαθμὸ πού αὐτὴ ἡ σχέση ἀντικατοπτρίζεται καὶ στὴν ἴδια τὴ λειτουργικὴ πρακτικὴ τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Μέσα ἀπὸ μία προσεκτικὴ σημασιολογικὴ ἔρευνα γιὰ τὸ πού καὶ πῶς ἐμφανίζονται οἱ ἔννοιες τῆς λύτρωσης καὶ τῆς σωτηρίας στὴν *Τάξη τῆς θείας Λειτουργίας* (*Ordo Missae*), ὁ σ. καταλήγει ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὸ θεϊκὸ σχέδιο τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου πού κορυφώνεται μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Χριστοῦ, ὑπάρχει πράγματι σημαντικὴ ἀντιστοιχία μεταξὺ τοῦ *lex credendi* καὶ τοῦ *lex orandi* τῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ τὸ θέμα τῆς λειτουργικῆς μεταρρύθμισης τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου καταπιάνεται καὶ ἡ ἐπόμενη μελέτη ἀπὸ τὸν Timothy P. O'Malley μὲ τίτλο: “Liturgical Formation as Attunement: The Unfulfilled Task of Liturgical Reform” [σ. 41-57]. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ σ. ἐστιάζει στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας τῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ στὴν κατανόησή τους ὡς προϋπόθεση συμμετοχῆς τῶν πιστῶν στὴ Θεία Λατρεία. Βασιζόμενος στὴν πρόσφατη ἐγκύκλιο τοῦ πάπα Φραγκίσκου *Desiderio Desideravi*, ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι ἡ λειτουργικὴ συνείδηση δὲν διαμορφώνεται ἀπαραίτητα ἀπὸ αὐτὸ πού γίνεται κατανοητό. Ἀντίθετα, ἡ λειτουργικὴ συνείδηση ἀπαιτεῖ μία προσωπικὴ ἐναρμόνιση μὲ ὅλες τὶς ἐνδιάθετες προϋποθέσεις πού εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴ λειτουργικὴ πράξη. Θεμελιώδες στοιχεῖο στὴ θωράκιση αὐτῆς τῆς ἀποφῆς ἀποτελεῖ ἡ θεολογικὴ αἰσθητικὴ πού διατύπωσε ὁ διάσημος Ἑλβετὸς θεολόγος Hans Urs von Balthasar. Ἡ ἀντίληψη αὐτῆ τοῦ λειτουργικοῦ συντονισμοῦ μπορεῖ ἐπίσης νὰ διακριθεῖ στὰ ἔργα τῆς Μεχτίλδης τοῦ Μαγδεμβούργου (13ος αἰ.).

ἢ τοῦ Dietrich von Hildebrand (20ῶς αἰ.). Ἡ λειτουργικὴ συνείδηση στὴν ὕστερη νεωτερικότητα ἀπαιτεῖ μία περισσότερο ὀλιστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου πρὸς ὄφελος τῆς ἰδίας τῆς λειτουργικῆς πράξεως.

Μὲ τὸ θέμα τῆς εὐχαριστιακῆς θεολογίας καταπιάνεται ἡ μελέτη μὲ θέμα: “Fed by Heavenly Manna, Let us Rise up to New Life” [σσ. 58-74] τοῦ David W. Fagerberg. Ὁ σ. ἐξετάζει τὶς λειτουργικὲς ἀναφορὲς σὲ συγγραφεῖς τῆς λεγόμενης χριστιανικῆς πνευματικότητας καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς βιβλικῆς εἰκόνας τοῦ μάννα γιὰ τὴν περιγραφή τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας. Τὸ σύνολο τῶν ὑπὸ ἐξέταση συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἐκτείνονται χρονικὰ ἀπὸ τὸν 16ο ἕως τὸν 18ο αἰ., ὀνομάζονται «θεολόγοι τῆς αὐταπάρνησης», γιὰτὶ ἐπικεντρώνονται ἀκριβῶς στὸ στοιχεῖο τῆς αὐταπάρνησης, βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνῃ κάποιος μαθητὴς καὶ ἀκόλουθος τοῦ Χριστοῦ. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς θεολόγους τῆς αὐταπάρνησης, διακρίνονται τέσσερα χαρακτηριστικὰ στὶς βιβλικὲς περιγραφὲς ἀναφορικὰ μὲ τὸ μάννα ποὺ ἔτρωγαν οἱ Ἰσραηλίτες στὴν ἔρημο καὶ τὸν εὐχαριστιακὸ παραλληλισμὸ του: Πρῶτον, ἡ Θεία Εὐχαριστία/μάννα εἶναι ἓνα ἐφόδιο γιὰ τὴν ἔρημο (*viaticum*, τροφή γιὰ ἓνα ταξίδι)· δεύτερον, ἀποτελεῖ ἓνα ἐφόδιο τῆς θείας πρόνοιας καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια συνιστᾷ μία ἄσκηση ἐμπιστοσύνης τοῦ ἀνθρώπου στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ· τρίτον, εἶναι μία πνευματικὴ τροφή ποὺ προσαρμόζεται στὶς ἰδιαίτερες ἀνάγκες τοῦ κάθε ἀνθρώπου· τέταρτον, ἀποτελεῖ μία ἐσχατολογικὴ τροφή, ἀφοῦ συνιστᾷ μία πρόσκληση πρὸς τὴν ἐρχόμενη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Σὲ παρόμοια θεματικὴ κινεῖται καὶ ἡ τελευταία κατὰ σειρὰν μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: “Eucharistic Dimension of Christian Spirituality” [σσ. 75-89] ἀπὸ τὸν Bogusław Migt. Ὁ σ. καταπιάνεται μὲ τὴ θέση τῆς θείας Εὐχαριστίας στὴ χριστιανικὴ πνευματικότητα. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ σ. διερευνᾷ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χριστιανικὴ πνευματικότητα χωρὶς τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας, καὶ ἀντίστοιχα σὲ ποιὸν βαθμὸ καὶ ὑπὸ ποιῆς προϋποθέσεις μπορεῖ ἡ πνευματικότητα νὰ κατανοηθεῖ ὡς εὐχαριστιακὴ. Ἐφ’ ὅσον ἡ Εὐχαριστία διαμορφώνει τὴ χριστιανικὴ ζωὴ, εἶναι ἐπίσης σημαντικὸ νὰ ἐξετασθοῦν οἱ ἀρχὲς τῆς πλήρους συμμετοχῆς (*actuosa participatio*) σὲ αὐτὴν, ἰδίως σὲ καταστάσεις φυσικῆς ἀδυναμίας τέτοιας συμμετοχῆς. Δεδομένου ὅτι ἡ Εὐχαριστία περικλείει ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, ἰδίως τὸ μυστήριον τῆς θυσίας καὶ τὴν Ἀνάσταση, μία πλήρως χριστιανικὴ πνευματικότητα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς τὴν Εὐχαριστία.

Δρ. Νικόλαος Κουρεμένος